ٽوڙي ڦاٽڪ ڀا شهيد

جهانگير راهوجو

شهيد انور عباسي، يادگار سنگت جو پيو ڪتاب

....

ڪتاب جو نالو :	ٿوڙي ڦاٽڪ جا شهيد
ليکڪ :	جهانگير راهوجو
ڇاپو :	پهريون
ڳاڻيٽو:	هڪ هزار
ڇپائيندڙ:	شهيد انور عابسي، يادگار ڪميٽي
سرڪيوليش مئنيجر :	اصغر سومرو
قيمت:	10 روپيه

ارپنا:

ارپيان ٿو، شهيدن جي انهن والدين کي جن پنهنجي پوڙهپ جي سهاري کي لحد ۾ لاهڻ وقت به ائين پئي چيو، ”اي منهنجا پٽ! تو سنڌ مٿان سر گهوري، آزادي ماڻڻ لاءِ جا وک وڌائي آهي، اسان ان وک کي اڃا به اڳتي وڌائيندا رهنداسين، تو جهڙا پٽ ڄڻيندا رهنداسين ۽ وک وڌائيندا رهنداسين، جيسين منزل ماڻيون“

اداري طرفان:

شهيد انور عباسي يادگار سنگت طرفان اشاعتي اداري قائم ڪرڻ جو مقصد، سنڌي ماڻهن کي ادبي شاهڪار ڏيڻ سان گڏ سنڌ جي حقيقي تاريخ کي سهيڙڻ آهي. اسان پهريان هن اداري طرفان اوهانجي آڏو" سنڌ جو ڪربلا" آڻي چڪا آهيون ۽ هاڻي ساڳي ئي ليکڪ جهانگير راهوجي جي ڪتاب "ٽوڙهي ڦاٽڪ جا شهيد" اوهان جي هٿن ۾ آهي شهيدن جي زندگيءَ تي مضمونن لکڻ وقت، جهانگير ۽ قلم هڪٻئي جو ڪيترو ساٿ ڏنو آهي. ان لاءِ ته پڙهندڙ ئي ڪا راءِ ڏئي سگهن ٿا پر اسان اها وضاحت ضروري ٿا سمجهون ته ليکڪ جو خيال هو ته هن ڪتاب سان گڏ هڪ ننڍڙو البم به شامل هجي جنهن ۾ شهيدن جون دوستن، عزيزن سان نڪتل تصويرون هُجن پر شهيدن جي پوين طرفان دلچسپي نه وٺڻ سبب اها راءِ علي صورت اختيار نه ڪري سگهي.

شهيد انور عباسي
يادگار سنگت

مهاڳ

26 آگسٽ 1984ع کان 14 آڪٽوبر 1984ع تائين دل جي تمام سخت سور سبب ڊاڪٽر جي مشوري تي بستري داخل هوس. ان ڏينهن ڪنهن ضرورت سبب سنڌ يونيورسٽي ٽيليفون ڪيم جتي منهنجو آواز سڃاڻي چيو ويو، ” ترسو ته اوهان کي ضروري خبر ڏجي“ ۽ پوءِ هڪدم ٽوڙهي ڦاٽڪ جي درد ناڪ خبر ٻڌائي وئي. قهر ٿي ويو . مان ڊاڪٽرن جون روڪون ٽوڙهي صبح جو سوير اسپتال پهتس جيــل ڏي ويس ۽ پوءِ ٻين واسطيدار ڏار ڏار جاين کان ٿيندو نڪري آيس ٽوڙهي ڦاٽڪ ڏي، جتاب واردات ڏسي جڏهن ڦاٽڪ ٽپيم ته ٻه سنڌي پوليس وارا بيٺا هيا. جن مون کي سنڌي سڃاڻي هڪدم چيو ته، ” بابا، اسان اهو ڪيس ڪو نه ڪيو آهي، اُهي پنجابي فوجي اَٿو جن هيءَ بي رحم خون ريزي ڪئي آهي.“

ڦاٽڪ ٽپي مانجهد ٺاٽي تي پهتس ته جيئن ڏوهه جي فرسٽ رپورٽ ڏسي سگهان. ٺاٽي تي ايترا ته سنڌي (زالين مڙسين) بند ٿيل ڏنم جو چڻ ته ايراضيءَ جا سڀ سنڌي ڳولي آڻي بند ڪيا ويا هُجن ۽ وري هيڏي هوڏي نهاريم ته فوج ايتري نظر آئي چڻ ته ڪا سموري فوج اتي ئي اچي بيهاري وئي هُجي هڪ سڃاڻو آفيسر کان پتو پيو ته فرسٽ رپورٽ جو ڪتاب ئي ڊي ايس پي محمد حسن سولنگي ۽ ڪرنل ڪاڻوٽ ٺاٽي تي ڪٺي ويا آهن جتي هون رٿون پيا ڪن ته رپورٽ ڪيئن لکجي اتان شهيدن جي پٽر تي ويهڻ ۽ فاتح پڙهڻ لاءِ روانو ٿيس. سنڌ جي ڪاٽي تي شهيد ٿيل نوجوانن جي فاتحہ جي ايم سيد کان سواءِ آخر ڪنهن سان ڪجي؟ پهتس ته سنڌ جو سائين اڳ ئي پٽر تي ويٺو هو ۽ ڪيس سڀ خبرون پهتل هيون، سندس پٽ امير حيدر شاهه کي اڳ ئي فوج قيد ڪري وئي هئي شاهه بي حد خاموش هو پر پوءِ چڻ مون تي ڪاوڙجي چيائين ”تون خطري جهڙي بيماريءَ مان ڇو اٿي آيو آهين؟ رات جو سور پيو هو سمهي رهيس صبح سان اٿس ته سيد کي تمام گهٽي درد ۾ ڏٺم ۽ پاڻ گهران پاڪن جي ڪا ڪاري پوتي ڪڍي آيو ۽ پٽيون ڪتي پاڻ به ٻڌائين ۽ اسان کي به ٻڌائين ۽ چيائين ته، ” اسانجو ته اِهو دستور آهي ته پلاند کان اڳي ڪارو پٽڪو لاهيون ئي ڪو نه“ ۽ وري وراندي مان ٻاهر نڪري اسان ڏانهن نهاري دانهون ڪري چيائين ته“ خدايا اسان جي بهادر مظلومن جو پلاند ڪر“ آءُ واپس ٿيس، وري مانجهد ٺاٽي تي آيس ته اتي ڪو به عملدار ڪو نه هو. يونيورسٽي ۾ اچي بليدي شهيد جي پونيرن سان فاتح ڪيم ۽ پوءِ سڏو ڪوٽڙي پهتس، انهن آفيسرن سان مليس جن وٽ قائدي موجب فرسٽ رپورٽ هجڻ گهرجي ها مگر انهن آفيسرن (ڪوڙ يا سچ) ٻڌايو ته FIR ڪو نه پهتي آهي ۽ پوءِ وري اچي بستري داخل ٿيس ۽ بستري تان ئي ڪن سنڌي وڪيلن کي گڏ ڪيم جن وڏي حوصلي سان ڪم هٿ ۾ کنيو ۽ هڪڙي رات جو گهر تي هڪ اڻ سڃاتل ماڻهو اچي فرسٽ رپورٽ جي ڪاپي ڏني هو اها ڪاپي دادوءَ جي ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ جي آفيس مان لڪائي فوٽو اسٽيٽ ڪرائي آيو هو. رپورٽ پڙهي سين ته ظاهر ظهور ڪوڙ اسانجا تعليم يافته بي گناهه طالب علم: نوجوان ماريا پنجابي فوجين، تن کي لڪائي مقامي پوليس وارن جا نالا ڏنا ويا هيا.

قومون ٿهن ڪيئن ٿيون، غلام ڪيئن ٿيون ٿين ۽ وري غلاميءَ مان آزاد ڪيئن ٿيون ٿين يا وري سندس وجود ئي ڪيئن ٿو ختم ٿي وڃــي سو سڀ احوال دلچسپ ته آهي پر آهي البت ڏکهو غلاميءَ ۽ غداريءَ جو پڻ وڏو واسطو آهي. سنڌ ۾ اسانجي سانير ۾ اڪيلا ماڻهو انفرادي طرح، پنهنجي غرض خاطر غداريءَ ڪندا هئا پر هاڻي غداريءَ به هڪ ٻئي طريقي سان ٿي ٿئي اڳي غدار هڪدم پڌرا ٿي پوندا هئا، هاڻي غدار مذهب جا نقاب سوشلزم جا نقاب ۽ جموريت جا نقاب پهريو پيا هلن غدارن جا به وڏا وڙ آهن. هڪڙا شعوري غدار ۽ ٻيا لاشعور

غدار پر ٽيان وري سيني ڪان وڌيڪ بي حيا Traitors Ideological آهن. مونکي ته سنڌي ۾ انجو ترجمو به ڪو نه ٿو اچي ۽ ڪو اصطلاح ئهي به ويو ته شرم ٿو اچي ته مظلوم ماڻهن جي ٻوليءَ ۾ ڪو اهڙو فقرو ئهي وڃي. پر پوءِ ڪهڙو علاج آهي!؟ ڪهڙو علاج!؟ علاج آهي، علاج آهي ۽ اهو علاج ٿيندو سنڌي قوم سان هم ڪلام ٿيڻ وسيلي ۾ ضروري ڳالهيون لکڻ وسيلي ڪم وڏو آهي پر ضروري آهي ۽ نڪي اهڙو وڏو ۽ ڏکيو ڪم آهي جو پاڻ نه ڪري سگهون ڪم آسان آهي جي پاڻ ۾ ملي ڪم ورهائي ڪڻون. ڪم آسان آهي رڳو ڪامريڊڙن ڪان متاثر ٿي بلڪ مرغوب ٿي انڪيءَ پيچيدهه نه ڪريون. خدا جو فضل آهي جو سنڌي ماڻهون اجتماعـــي طرح سياست فهمي ڏي ورن پيا اڳي ته پنهنجي سياست مقاطعن تي ڏئي ڇڏيندا هئاسين هاڻ پاڻ ئي پيا سياست ڪن، اهو به صحيح آهي ته طاقت ۾ اچڻ لاءِ پنجاب جي چاپلوسي ڪرڻي ٿي پوي پر ڇو؟ پنهنجي طاقت ڪاڏي وئي؟ قومي تضاد بهرنوح حل ٿيڻو آهي آخر Appeasement Of Monster ڪيستائين؟ پلاءَ جي ڪي سنڌي ماڻهون خود غرضيءَ ۾ خودڪشي ڪرڻ لاءِ آسان آهن ته ڀلي مگر اسان ته پنهنجو فرض نڀايون، چين ۾ جڏهن مائوزي تنگ جي قيادت ۾ ٽيهه هزار ماڻهن بغاوت ڪري جهڙ جهنگ جبل وسايا ۽ ست هزار ميل مارچ پاسڻ ڪئي هئي تڏهن چيانگ ڪائي شيڪ جي حڪومت ڪين تخريبڪار، شرپسند ۽ ڌاڙيل سڏي، سندن وجود ختم ڪرڻ جو ڪوششون ڪيون هيون. پوءِ انهن تخريبڪارن، شرپسندن ۽ ڌاڙيلن چين ۾ انقلاب آندو ۽ چين مان سامراجي ايجنٽن جو دور ختم ٿيو. جڏهن هندستان ۾ انگريزن جو تسلط هو تڏهن اتان جي بهادر اڳواڻن پڪت سگهه، سڀاش چندر بوش، پيــر صبغت الله شاهه (پير پاڳارو اول) ۽ ٻين آزاديءَ جي متوالن کي ڌاڙيل سڏيو ويو. ٻيلن ۾ متن بمباردمينٽ ڪئي وئي. هيمون جهڙن جوانن کي گوليءَ جو ڪاچ بنايو، مکي ٻيلي ۾ باهه ڏئي لوڙها لتاڙيا ويا. پر اڄ لوڪ انهن کي حريت پسند ٿو سڏي جيڪي ڪالهه ڌاڙيل هئا ۽ انگريزن کي هندستان ڇڏڻو پيو ۽ نتيجي ۾ به ملڪ وجود ۾ آيا.

ڪيوبا ۽ بوليويا ۾ آزاديءَ جي عاشقن کي ڌاڙيل قرار ڏئي ڪچلڻ شروع ڪيو ويو، تنيجي ۾ فيدرل ۽ چي گويرا جي قيادت ۾ باغين گوريلا جدوجهد هلائي نتيجي ۾ اتي انقلاب آيو ۽ اتي فيدرل ۽ چي گويرا کي آزاديءَ جو علمبردار سمجهيو ٿو وڃي.

گڏيل هندستان جي ٽُٽڻ ڪاپوءِ هندستان ۽ پاڪستان وجود ۾ آيا. پاڪستان ۾ شامل ننڍن صوبن جي ماڻهن جو استحصال شروع ٿيو ۽ جڏهن بنگالين پنهنجي حقن تي ڌاڙو هڻندڙن سان اختلاف ڪيو ته ڪين باغي، ڪافر تخريبڪار ۽ ڌاڙيلن جي لقبن سان نوازيو ويو ۽ سندن سسيون لٽڻ شروع ڪيون ويون هنن جي مائرن ، ڌيئرن ۽ نياڻين جو عزتون لٽيون ويون-نيٺ پاڪستان ٽُٽي ويو ۽ ٻن ملڪن بنگلاديش ۽ پنجابستان جنم ورتو ۽ ڪالهه پاڪستان جا غدار، باغي، تخريبڪار، شرپسند ۽ ڌاڙيل اڄ پنهنجي ملڪ ۾ حريت پسند، آزاديءَ جا متوالا ۽ بنگلاديش جا هيرا ليکيا ٿا وڃڻ.

اڄ بنگال وارين حالتن وري سنڌ ۾ جنم ورتو آهي، اڄ وري سنڌي ماڻهوءَ جو پٽڪو محفوظ ڪونهي، اڄ وري هتي سنڌي نياڻيءَ جي لڄ محفوظ ڪونهي، اڄ وري هتي سنڌي روزگار لاءِ سِڪي ٿو، سنڌي ماڻهن کي پورو اجهو به ڪونهي ۽ اهي هر رات اٿي، لٿي ۽ اجهي جي سوچ ۾ گذر ڪندا آهن. اڄ هتي به سنڌي قومپرستن کي ڌاڙيل، تخريبڪار ۽ شرپسند سڏي ماريو ٿو وڃي، جيلن ۾ بند ڪيو ٿو وڃي، ڪين ڪوڙا ڪيس هنيا ٿا وڃن ۽ ڦاهين تي ڦٽڪايو ٿو وڃي، پر ماضيءَ جي انقلابي تاريخ کي پاڇي ۾ اهو يقين جي ويو آهي ته وري پنجابستان ٽُهٽو آهي ۽ آزاد بلوچستان پختونستان ۽ سنڌوديش کي جلدي جنم وٺڻو آهي اڄ جي اونداهين ۾ ويهي به سڀاڻي جي روشن ڏينهن ۾ ايمان پڪو ٿي ويو آهي ته اڄ جي شرپسندن، تخريبڪرن غدارن ۽ ڌاڙيلن کي سيني جي تاريخ ۾ شرپسندن، امن پسند، محب وطن ۽ آزديءَ جا اهڃاڻ لکيو ويندو.

سنڌ اندر ٽوڙهي ڦاٽڪ جو واقعو اهڙين ئي حالتن جو هڪ حصو آهي. ٽوڙهيءَ جي ميدان تي جيئي سنڌ جي اڳواڻن ۽ قومپرست ڪارڪنن تي ان ڪري ئي گولين جي برسات وسائي وئي جو اهي سنڌ جي حقن جي ڳالهه ڪري رهيا آهن . ٽوڙهيءَ جي قتل ميـــدان تي شهيد امان الله وسطرو ، شهيد مالڪ خشـــڪ، شهيد انور عباسي،

شهيد ذڪريا ميمڻ ۽ شهيد مٺو بليديءَ جي لاشن کي اس تي ٿهڪايو انڪريءَ ويو هو جو انهن جي نس نس ۾ آزاديءَ جو جذبو ڀريل هو ۽ قومپرستيءَ جي لهر سندن رت سان ملي وئي هئي. ٽوڙهيءَ جي ڀٽريلي ڌرتيءَ تي ڇهن کي (ڇهون ريڊار) شهيد ڪيپٽن کي زخمي ۽ سو کان مٿي جيئي سنڌ جا ڪارڪن جيلن ۾ بند ان ڪري ڪيا ويا جو پنجاب جي فوج اهو سمجهيو هو ته پوري جيئي سنڌ انهن بسن ۾ سوار آهي جنهن کي ختم ڪرڻ سان سنڌ مان جيئي سنڌ ختم ٿي ويندي. پر واقعي جي ٽيڻ ڪانپوءَ جڏهن فوجي ۽ پاڪستان جي رکوالن اهو ڏٺو ته سنڌ جي گهر،گهر گهٽي،گهٽي ڳوٺ،ڳوٺ ۽ شهر،شهر مان جيئي سنڌ جي نعرا گونجي رهيا آهن تڏهن يقين ڪين رٽائرڊ ميجر صديق سالڪ جو لکيل ڪتاب " مين ني ڊاڪا ڊوبتي ديکها " ياد آيو هوندو. جنهن ۾مصنف لکيو آهي ته، " اسان ڊاڪا يونيورسٽي جا اقبال هال ۽ جگناٿ هال ته بمن سان اڏائي ڇڏيا ۽ اتي لاشن جا ڍير ڪري ڇڏيا پر ڊاڪا يونيورسٽيءَ مان ڀريل آزاديءَ جي چٽنگ جا بنگال جي گهٽيءَ،گهٽيءَ ۾ پهچي وئي هئي تنهن کي ختم نه ڪري سگهياسين." مان سمجهان ٿو ته انهن ميجر صديق جي ان اعتراف مان گهڻو پرايو هوندو. اڄ سنڌ جو هر نوجوان، پوڙهو ۽ ٻچو آزاديءَ جو طالب آهي. اڄ تائين قومپرستيءَ جو پيغام جيڪو محترم جي ايم سيد کان مليو اٿن سنڌ جي گهر گهر ۾ پهچائيندا رهيا آهن. اڄ جيئي سنڌ جا نعرا صرف پٽين جي زينت وڃي ناهن رهيا، اڄ اهي نعره شهيدن جي لهوءَ سان هر سنڌيءَ جي ذهن ۽ دل تي لکجي چڪا آهن. يونيورسٽيءَ جي شاگردن کي ذاڙيل قرار ڏئي مارڻ سان آزاديءَ جي تحريڪ رڪجي نٿي سگهجي. ڪانڊيرا پوکي ڪٽڪ لڻ جا خواب ڪي جاهل اڻ سونها ۽ بي عقل ئي لهي سگهن ٿا ۽ گولين جو ٻج ڇٽي امن جي آس به ڪي عقل جا انڌا ئي رکي سگهن ٿا. ائين به ٿي سگهي ٿو ته اڄ جن گهر جي مالڪن کي ٻي گهر ڪيو ٿو وڃي، ڪين تعليمي ادارن مان خارج ڪري سندن هٿن مان قلم ڦريو ٿو وڃي. سي سپاٽي پهاڙن ۽ ٻيلن ۾ پنهنجا گهر ٺاهي خالي هٿن ۾ ڪي ڳرا هٿيار کڻي وٺن ۽ وڙهندا رهن پنهنجي حقيقي ويرن سان ۽ چي گويرا جي انهن لفظن کي پنهنجو آخري ماڳ سمجهن ته :

" موت جٽي به مليو اسان مُسڪرائي سندس آجيان ڪنداسين. بشرطيڪ اسان جو نعراءَ جنگ ڪنهن دل ۾ ڪپي چُڪو هُجي ۽ ٻيا هٿ اسان جي هٿيارن کڻڻ لاءِ تيار هُجن. اسان جا جنازا ماتمي ترانن بدران توبن جي گجگوڙ ۾ ڪڇڻ گهرجن ۽ جنگ ۽ جيت جي نون گيتن سان فضا جا هنيانو ڪنبجي وڃن".

جهانگير راهوجو

ع 1986/09/03

شهيد امان الله وسطڙو

17 آڪٽوبر 1984ع جي ٺاڪ منجهند جو، جڏهن ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ شاگردن سان ڀريل سنڌ يونيورسٽي جي بسن تي پاڪستاني فوجي فائرنگ ڪري رهيا هئا ته فائرنگ دوران هڪ بس جو ڊرائيور، ڊرائيونگ سيٽ ڇڏي ويو، تڏهن هڪ نوجوان شاگردن پنهنجن ٻين دوستن کي فوجي درندن جي قتلام حملي مان بچائڻ لاءِ بس جو اسٽرينگ سنڀالي، بس کي ڪچي ميدان مان تيز هلائي ريلوي بند ٽپڻ جي ڪوشش ڪئي ته ان وقت پنجابي فوجين جي خودڪار رائيفلين مان نڪتل گولين سندس رستو روڪي ورتو ۽ سندس سيني ۾ سمائجي ويون. هي نوجوان شاگرد امان الله وسطڙو هو. سندس ان عمل ۽ سوچ کي ڏسي يقين سان چئي سگهجي ٿو ته شهيد امان الله وسطڙو ڏاهپ، بهادري، فراخدلي، بردباري، حب الوطني ۽ قومپرستيءَ جو جيئندو جاڳندو مثال هو. شهيد امان الله وسطڙو سن 1958ع ۾ نوشهرو فيروز جي ويجهو مڇر ڳوٺ ۾، ڳوٺ جي معتبر شخص حزب الله وسطڙي جي گهر ۾ جنم ورتو.

سڌريل، پڙهيل خاندان ۽ سلجهيل ماحول سبب امان الله به ننڍپڻ کان علم پرائڻ جو شوقين هوندو هو. پاڻ ابتدائي تعليم موري مان حاصل ڪئي ۽ ميٽرڪ جو امتحان گورنمنٽ هاءِ اسڪول سنجهورو (ضلعو سانگهڙ) مان ڏنائين، اهو 1976ع جو وقت هو سندس والد صاحب اتي سروس ۾ هوندو هو. 1978ع ۾ گورنميٽ ڊگري ڪاليج رتوديرو مان انٽرآرٽس ۾ پاس ڪئي . شهيد امان الله سير ۽ تفريح جو تمام گهڻو شوقين هو، شهيد جڏهن انٽر آرٽس مڪمل ڪئي ته ٻاهرين ملڪن جي گهمڻ جي شوق سبب ايران ويو. سال کن اُتي سياحت ڪرڻ کان پوءِ 1979ع ۾ واپس اچي، گورنمينٽ سائنس ڪاليج رتي ديري ۾ فرسٽ ايئر سائنس (پري انجنيئرنگ) ۾ داخلا ورتائين 1981ع ۾ شهدادڪوٽ مان انٽر ڪرڻ کانپوءِ ايم.ايس.سي (جيالاجي) ڪرڻ جي واسطي سنڌ يونيورسٽي ۾ بي.ايس.سي جي پهرين سال جي شاگرد جي حيثيت سان داخل ٿيو. آڪٽوبر 1984ع ۾ بي.ايس.سي آنرز (ٻئي سال) جو امتحان ڏئي، پنهنجي تنظيمي قافلي سان گڏ، 17 آڪٽوبر تي موهن جو دڙو سيمينار ڏسڻ لاءِ وڃي رهيو هو ته رستي ۾ ڪيس شهادت نصيب ٿي.

شهيد امان الله وسطڙو ٻاهرين ملڪن ۾ تعليم حاصل ڪرڻ جو تمام گهڻو شوقين هو سندس شهادت کان پندرهن ڏينهن بعد سندس گهر جي ايڊريس تي انگليڊ جي هڪ يونيورسٽي جو ليٽر آيو هو، جنهن ۾ اهو ڄاڻايل هو ته، اوهانکي داخلا وٺڻ جي اجازت ٿي ڏجي اهان اچي داخلا وٺو"

شهيد امان الله جا وڏا اصل ۾ ئي نوابشاه ضلعي ۾ نوشهروفيروز جي ويجهو ڳوٺ مڇر ۾ ويٺل هئا جتي اچا تائين رهائش پذير آهن شهيد جو والـــد محترم حزب الله وسطڙو سرڪاري نوڪريءَ ۾ هجڻ سبب، مختلف جڳهن تي رهي چڪو آهي، جنهن ڪري امان الله به پنهنجي والد سان گڏ مختلف جڳهن تي رهيو ۽ پڙهيو. امان الله جو والد صاحب هن وقت ايس.ڊي.ايم آهي ۽ سندس شهادت وقت مختيار ڪار هو شهيد پنهنجي والدين جو ٻيو نمبر پٽ هو. سندس محمد، لطف الله، عنايت الله، رحمت الله، اسد الله شهيد امان الله وسطڙو تمام گهڻو کلڪ، ملڻو جلڻو باشعور ۽ ذهين دوست هو. سندس ذهن ۽ دل هميشه سنڌي ماڻهن جي ڏکن ۽ جذبن سان سرشار هوندا هئا. سندس زندگيءَ جو مقصد به سنڌي ماڻهن جي خوشحالي لاءِ جدوجهد ڪرڻ هو. اهوئي سبب آهي جو پاڻ تمام گهڻو سماجي ۽ سياسي ورڪر هو. سن 1981ع ۾ امان الله جي سياسي زندگيءَ جي شروعات ٿي جڏهن هن سنڌ جي حقن ۽ آزاديءَ لاءِ وڙهندڙ جماعت جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن ۾ شموليت ڪئي.

جيئي سنڌ تنظيم ۾ سٺي ڪارڪردگي سبب 1983ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جو نائب صدر چونڊجي آيو. جنهن چونڊ ۾ ساٿس گڏ فقير داد کوسو (صدر)، امان الله وسطڙو (نائب صدر)، تنظيم تونيو (جنرل سيڪريٽري)، حاتم شيخ (جوائنٽ سيڪريٽري) ۽ جهانگير راهوجو (راقم الحروف) خزانچي چونڊجي آيا هئا.
شهيد امان الله وسطڙو اڻٿڪ ڪارڪن ۽ گهڻين صلاحيتن جو مالڪ هو. شهيد ڪجهه وقت سنڌ يونيورسٽي ۾ جيئي سنڌ اسٽوڊنٽ فيڊريشن جو قائم مقام صدر به رهيو.سندس وقت، مال ۽ جان تنظيمي ڪمن لاءِ وقف. هوندا هئا. سندس وڏي ۾ وڏي خواهش (جيڪا پوري ٿي) اها هئي ته سنڌ جي آزادي واري ويڙهاند ۾ وڙهندي شهيد ٿئي. هڪ دفعي پنهنجي دوست اسرار کوکر کي آڏو گراف ڏيندي لکي ڏنو هئين ته:" مان ووڏو خوش نصيب هوندس جو سنڌ جي آزاديءِ واري جنگ ۾ شهيد ٿيان. " هي آٽو گراف 9 مارچ 1984 ۾ ڏنو هيائين جيڪو سندس شهادت کان چند مهينا ئي اڳ جو آهي سندس لکيل اهي اکر ئي پوءِ سندس تقدير جو فيصلو بڻجي ويا. شهيد امان الله هڪ سٺي قومپرست ڪارڪن هُجڻ سن گڏ هڪ سٺو دوست پڻ هو پين دوستن سان هميشه هڪجهڙو محبت، خلوص ۽ سچائي واري همدردي جي رشتي سان ڳنڍيل هو. سندس چهري تي هميشه مُسڪراهٽ ۽ خوشين جا آثار نمايان نظر ايندا هئا. شهيد امان الله جي گهاٽن دوستن ۾ شهيد انور عباسي، اسرار کوکر، اقبال پٺاڻ ، نور الاهي ، جهانگير راهوجو (راقم الحروف)، محمد علي بروهي، پير بخش خاصخيلي ۽ فضل عمراڻي شامل آهن. شاگردن تي ٽن منٽن جي مسلسل فائرنگ ڪانپوءِ جڏهن ڪين بس مان هيٺ لاٿو ويو ته انهيءَ وقت تائين ڪيترن ئي مائرن جي جگرن جا ٽڪر ڪُسجي چُڪا هئا، ڪيترن ئي جِسمن کي زخمن چور ڪري وڌو هو. انهيءِ وقت امان الله بس جي اسٽيرنگ تي بي هوشيءِ جي حالت ۾ پيو هو، ڏيڍ ڪلاڪ جي وقفي ڪانپوءِ جڏهن هڪ فوجي ٽرڪ زخمين کي کڻڻ آئي- تڏهن به انهن زخمين کي علاج لاءِ موڪليو ويو، جيڪي پاڻ اچي فوجي ٽرڪ ۾ چڙهيا ۽ اهي زخمي جيڪي بي هوشيءِ جي حالت ۾ هئا اهي بسن ۾ ئي رهيا. ڪيترن ئي ڪلاڪن ڪانپوءِ شهيد امان الله کي ملٽري اسپتال (C.M.H) ۾ آندو ويو. جتي ساٿس گڏ هڪ زخمي اعجاز جوڻيجو به گڏ هو. جڏهن اسپتال ۾ ڪيس هوش آيو ته فوجي درندن کان پاڻي گهري رهيو هو. پر فوجين اهو چئي پاڻي ڏيڻ کان انڪار ڪيو ته " اوهان پاڪستان جا غدار آهيو، اوهان لاءِ اسان وٽ پاڻيءِ ڪونهي، تون به ائين پاڻي، پاڻي ڪري مر......" پر ان و وقت شهيد ڪين پاڻي لاءِ ڪا به منت ميڙ ڪو نه ڪئي پر ڪين نفرت آميز الفاظ چئي رهيو هو ۽ ڪين وڌيڪ ذهني ايذاءِ ڏيڻ لاءِ " سنڌو ديش مقدر آ، جي-ايم سيد رهبر آ." جا نعرا هڻي رهيو هو ۽ پنهنجي هٿ ۾ پاتل منڊي ۽ گهڙي اعجاز جوڻيجي کي لاهي ڏنائين . شايد پنجابي فوجين جي رائفلن مان نڪتل گولين، امان جي جسم کي بي ستو ته ڪري ڇڏيو هو پر سندس ذهن کي هر گز نه لوڏي سگهيون. اهو ئي سبب آهي جو شهيد جي زندگيءِ جي آخري گهڙي به سنڌ جي آزاديءِ جا نعرا هڻدي گذري هئي ۽ سنڌ ڌرتيءِ جي هن سورهيه سپوت کي رات جو تقريبا ساڍي ائين بجي پنهنجي ڌرتيءِ ماتا سان پيار ڪرڻ جي عيوض شهادت نصيب ٿي. شهيد جو والد محترم حزب الله ان وقت ڪپري جو مختيار ڪار هو، ٽيليفون وسيلي ڊپٽي ڪمشنر سانگهڙ رات جو هڪ بجي ڪيس اطلاح ڏنو ته اوهان جو لخت جگر اج اوهان کان جُدا ڪيو ويو آهي ۽ 18 آڪٽوبر تي صبح جو 6 بجي شهيد جو خاڪي جسم اسسٽنٽ ڪمشنر سانگهڙ ڪٺائي والدين جي حوالي ڪيو- جيڪو پوءِ سندس آبائي ڳوٺ مڇر جي آبائي قبرستان ۾ دفنايو ويو.

شهيد انور علي عباسي

انڊس هاءِ وي تي، پاڪستاني فوجي جا ست هزار سپاهي متحرڪ هئا، هنن روڊ جي ٻنهي پاسن کان مورچا بندي ڪري ڇڏي هئي، ڄامشوري ڦاٽڪ کان وٺي سيوهڻ تائين ملٽري انٽيليجنس جا ماڻهون ڪنهن اهم مشن لاءِ گاڏين ۾ گهمي رهيا هئا. ان ڏينهن شايد پاڪستان جي وجود جو مسئلو هو ايڏي وڏي نفريءَ ۾ فوج پريشانيءَ جي عالم ۾ متحرڪ هئي. اهڙي ڪا ڳالهه ڪو نه هئي پر ايترو ضرور هو ته پاڪستان جي انڪارين جـــي ڪچلڻ لاءِ ڪا نئين سازش سٽي وئي هئي. ان ڏينهن ڪن سنڌ دوست ماڻهن جون سسيون، ديش سان محبت ڪرڻ جي ڏوهه ۾ جدا ٿيڻيون هيون، ڪن پوڙهن پيئرن جا سهارا کسجڻا هئا، ڪن ونين جا ور ويڙهاند ۾ مرڻا هئا، ڪي ڀينرون پنهنجي لڄن جي محافظن کان جدا ٿيڻيون هيون ۽ ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ پٽريلو ميدان ديش ڀڳين جي ڳاڙهي رت سان ونهنجڻو هو. منهنجد جا تقريبن ٽي تي رهيا هئا. ٽوڙهي ڦاٽڪ ڪي بند ڪيو ويو هو. روڊ جي ٻنهي طرفن کان مورچن ۾ فوجي خودڪار رائيفلن سان منتظر هئا. ايتري ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ جون ٻه بسون اچي ڦاٽڪ جي ويجهو ٿيون. ڦاٽڪ جو بند هُجڻ بسن جي بيهڻ جو منطقي سبب هو. بسن کي بيهڻ شرط، هيٺ لاهي بيهارڻ لاءِ اشارا ڏنا ويا. جڏهن بسون آهستي،آهستي هيٺ لهڻ لڳيون ته مٿن انڌاڌند فائرنگ ڪئي وئي ٽن منٽن جي مسلسل فائرنگ ۾ ست ڄڻا شهيد ۽ لاتعداد سنڌي شاگرد زخمي ٿيا بسن تي بزدل دشمنن ساڍا ٽيرهن سئو رائونڊ هلايا فوج جي سربراهي ميجر عزيز عباسي ڪري رهيو هو. ۽ جيئي سنڌ جا ڪارڪن بسن ۾، گل محمد جکراڻي جي قيادت ۾ لاڙڪاڻي وڃي رهيا هئا. جڏهن فائرنگ بند ٿي ته ان وقت شاگردن کي بس مان لاهي رائيفلن جي وچ ۾ هيٺ پٽ تي سمهاريو ويو. ٻن ڪلاڪن جي وقفي ڪانپوءِ زخمين کي فوجي ٽرڪن ۾ چاڙهي ملٽري هاسپٽل اماڻيو ويو. پر شهيد نوجوانن جا لاش بسن ۾ پيل هئا. سج جا آخري ڪرڻا ڌرتي تي سجود هئا. ظالم ۽ مظلوم، هڪ ئي ميدان تي مختلف ڪيفيتن تحت بيٺل هئا. فاتح ميجر ۽ سپاهين جي لبن تي طنزيہ مرڪ ۽ مصنوعي همدردي هئي ته ٻئي طرف محڪوم ماڻهن جي اکين ۾ دشمن لاءِ نفرت ۽ ڌڪار نمايان نظر اچي رهي هئي ايتري ۾ هڪ فوجي پوئين بس مان آسماني رنگ جي ڪپڙن ۾ ملبوس، هڪ نوجوان جو لاش هيٺ لاٿو لاش فوجي جي ٻانهن ۾ لڙڪي رهيو هو. نوجوان جي لونڊڙيءَ مان گولي آرپار ٿيل هئي، هي نوجوان سنڌ يونيورسٽيءَ جو شاگرد جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو ڪارڪن انور عباسي هو.

شهيد انور علي عباسي ٻارهين آگسٽ اڻويهه سئو ٻاهٺ (1962/08/12ع) ۾پهريون ڀيرو پنهجي جيجل جي جهوليءَ ۾ محترم علي محمد عباسي جي گهر ۾ اکڙيون کوليون. سندس پيدائش کان وٺي رهائش ڳوٺ پڪو تعلقو قمبر ضلعي لاڙڪاڻي ۾ ٿي. شهيد انور عباسي کي ابتدائي تعليم لاءِ ، ڀهرين مئي 1969ع تي پرائمري اسڪول نئون ڳوٺ ۾ ويهاريو ويو. سندس تعليمي تاريخون سنڌي استادن جي لاپرواهي سبب سرٽيفڪيٽن تي غلط لکيل آهن.شهيد انور کي ننڍ پڻ کان ئي علم حاصل ڪرڻ جو شوقين هوندو هو، اهوئي سبب آهي جو استادن سندس اخلاق ۽ هوشيارپ ڏسي ڪيس ٽن سالن ۾ پنجن سالن جو ڪورس ڪرايو.شهيد انور عباسي اٺٽيهين مارچ اڻويهه سئو ٻاهتر(1972/03/29ع) ۾ پرائمري تعليم مڪمل ڪري: گورنمينٽ هاءِ اسڪول وڳڻ ۾ انگريزي تعليم حاصل ڪرڻ لڳو- جتي پاڻ سلڇڻائپ ۽ هوشيارپ سبب، استادن ۽ هم ڪلاسين جي دلين ۾ گهر ڪاهيائين.

پاڪستان ۽ اسلام جي سهڻي نالن ۾ سنڌي ماڻهن جي حقن جي قرماڙ شهيد انور کي اسڪول ۾ پڙهڻ دوران ئي قومپرست بڻائي ڇڏيو هو- ڳوٺ ۾ غريب ماڻهن جي ڪمن مصروف ۾ رهڻ سندس مشغلو هوندو هو. شهيد انور اصل کان وٺي هڪ سٺو سماجي ڪارڪن پڻ هو. شهيد انور 1977ع ۾ ميٽرڪ (سائنس) پاس ڪري، گورنمينٽ ڊگهري ڪاليج دادو ۾، فرسٽ ائير (پري انجنيئرنگ) ۾ داخلا ورتي- جتان سندس باقائده سياسي ۽ انقلابي زندگيءَ جي شروعات ٿي هئي. شهيد شروع کان ئي قومي جذبي سان سرشار هو. سندس دل ۽ ذهن سنڌي ماڻهن ۽ سنڌ ڌرتي جي محبت سان ڀريل هئا. هو هميشه سنڌي ماڻهن کي متحد ڪري آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪرڻ لاءِ ڪوشان رهندو هو. اهوئي سبب آهي جو پنهنجي ڌرتيءَ ۽ سانگين کي سکي رکڻ لاءِ 1977/1978ع ۾، سنڌ جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪندڙ تحريڪ "جيئي سنڌ" ۾ شموليت ڪيائين ۽ سنڌ جي آزاديءَ لاءِ تنظيمي پاليسين تحت پنهنجي ڀرپور صلاحيتن ۽ بهادريءَ سان ڪم ڪندو رهيو، شهيد انورعلي عباسي 1979ع ۾ گورنمينٽ ڊگري ڪاليج دادو مان انٽر پاس ڪري، 1980ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جي ڪامرس جي شعبي ۾ داخلا ورتي. سنڌ يونيورسٽي ۾ پڙهڻ ۽ رهڻ سندس سياسي ۽ انقلابي عمل ۾ واڌ ايندي رهي. شهيد انور ،شهيد هوش محمد شيدي هاسٽل جو آرگنائيزر ۽ ضلعي ڪائونسل جو ميمبر به رهيو. سندس چوڻ هو ته "هڪ ادنيٰ ڪارڪن به وڏ کان وڏ ڪم ڪري سگهي ٿو." شهيد جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو ذميواري محسوس ڪندڙ ڪارڪن هو. پاڻ هميشه تنظيمي حڪم ۽ قومي ڪم کي، هر حڪم ۽ ڪم کان ترجيح ڏيندو هو. شهيد انور ڪڏهن به تنظيمي حڪم تحت مالي ۽ جاني قرباني ڏيڻ عذر بيش ڪو نه ڪيو. شهيد انور واندڪائي جي وقت ۾، هميشه ٻين ملڪن جي انقلابن جون تاريخون ۽ ٻيو انقلابي مواد پڙهندو هو. پاڻ، شهادت کان هفتو کن اڳ جيڪو ڪتاب پڙهي مڪمل ڪيو هيائين اهو محترم سائين جي ايم سيد جو لکيل ڪتاب " سنڌو جي ساڃاهه" هو. شهيد انور عباسي هڪ سماجي ۽ سٺي انقلابي ڪارڪن سان گڏ سٺو اديب پڻ هو. سندس اڻ ڇپيل ڪافي مواد اڃا تائين محفوظ آهي. شهادت کان ٿورو اڳ " ڳوٺ وڳڻ جي تاريخ" تي ٿيسز لکي هئائين، جيڪا ماهوار ٿيسز پوءِ سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ جمع ڪرائي وئي هئي- شهيد هڪ ماهوار انقلابي اخبار "سنڌو" ۾ "اقوال زرين" جي ڪالم جو سنڀاليندڙ پڻ هو ، جنهن سان آخر وقت تائين نڀائيندو رهيو. اپريل 1983ع ۾ ڪيس لطيف ادبي سنگت جو جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو. جنهن عهدي تي پنهنجي ادبي صلاحيتن سان آخري دم تائين، نڀائي جو " آزاديءَ لاءِ ويڙهاند وارو پروگرام " سنڌ جي مختلف جڳهن تي پکڙيندو رهيو. پاڻ سنڌ يونيورسٽي جي ادبي ۽ انقلابي ميڙن ۾ هميشه موجود هوندو هو. شهيد پر خلوص، مُسڪرائيندڙ سنجيده، بهادر ۽ بردبار شخصيت جو مالڪ هو. پاڻ سٺي ڪارڪن سان گڏ سٺو دوست پڻ هو. سندس گهرن دوستن ۾ نظير تنيو وفا رضا، افضل شيخ، احمد علي تونيو ، قادر جوڻيجو ، لياقت عباسي، محمد هاشم چانگ، مرتضيٰ مورائي، اعجاز شاهه، صفدر راهوجو، طارق کوکر ۽ جهانگير راهوجو (راقم الحروف) شامل آهن. شهيد انور يونيورسٽي ۾ به سياسي هلچل سان گڏ پڙهائي ۾ دلچسپي وٺندو هو. ڪلاس ۾ هميشه موجود ، هوشيار ۽ محنتي شاگرد ليکيو ويندو هو. شهيد انور پنهنجا سڀ تعليمي امتحان ڪاميابيءَ سان پاس ڪيا. اهوئي سبب آهي جو ضلعي لاڙڪاڻي جي ايم بي اي (ماسٽرس آف بزنس اينڊ ايڊ منسٽريشن) جي سيٽ ڪيس مارڪن ۾ اوليت جي بنياد تي ملي. پاڻ بي ڪام (آنرز) حصي ٽيئن جو آخري پيپر ڏئي، 17 آڪٽوبر تي قومي قافلي سان گڏ "موهن جو دڙو سيمينار ۽ پليڪار پارٽي" ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ لاڙڪاڻي وڃي رهيو هو ته رستي تي پاڪستاني فوج شاگردن سان ڀريل بسن تي حملو ڪيو جنهن ۾ شهيد ٿي ويو.

حملي کان پوءِ شهيدن جي لاشن کي فوجي ڪيمپن ۾ ۽ ملٽري هاسپيٽل پهچايو ويو. ٻين شهيدن جا لاش ته سندن وارثن، ذاتي اثر هلائي حاصل ڪري ورتا پر شهيد انور جي والد محترم علي محمد عباسي کي اهو ڇئي شڪ ۾ رکيو ته، "اوهانجو فرزندم انور جيل ۾ آهي." ۽ جڏهن جيل وارن کان معلوم ڪيائون ته انهن به ڪين ٽارڻ خاطر اهو چيو ته، "ها، برابر جيل ۾ آهي."

ان وچ ۾ اخبارن ۾ سرڪاري طور تي اهو ڄاڻايو ويو ته ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ شاگرد، چوڪيدار ۽ هڪ ڪينٽين وارو مري ويا آهن. ۽ پوءِ شهيد انور عباسي کي ٻن ڏينهن کان پوءِ رات جي پيٽ ۾ واپڊا ڪالوني ڄامشورو جي قبرستان ۾ دفنايو ويو. شهيد انور جي دفن ٿيڻ جي خبر، سندن والد محترم کي ڏهن ڏينهن کانپوءِ تڏهن پئي جڏهن هو، پنهنجي پوڙهاپ جي سهاري ۽ اکين جي نور کي ڏسڻ لاءِ جيل تي آيو. ۽ جڏهن هن جيل انتظاميه کي انور کي گهرائڻ لاءِ چيو ته هنن وري انور ڪرناٽي کي ملاقات لاءِ موڪليو، (جيڪو به ساڳئي ڪيس ۾ گرفتار شاگرد هو) جڏهن انور ڪرناٽي انٽرويو روم ۾ گهڙيو ته هن پوڙهي مڙس ڪيس رڙ ڪري چيو، ”ابا، ايڏانهن منهنجي انور کي ته سڏ ڪجان“ انور وٽ شايد ڪوبه جواب ڪونه هو. سيخن پريان بيٺل هڪ پٽڪي واري پوڙهي جون اکيون ڳوڙهن جا نير وهائي رهيون هيون، سندس جسم ڏڪي رهيو هو، هٿ ۽ نرڙ سيخن تي رکيو هيس، سندس ديد قيدين جي ميڙ مان مويي پٽ کي ڳولهڻ ۾ مصروف هئي ته انور ڪارن ڪپڙن ۾ملبوس اڇي اکيان ٻانهون ٻڌي، چوڻ لڳس، ”چاچا، مان نئي آهيان تنهنجو انور، اهو انور ته......“ وڌيڪ چئي نه سگهيو. پوڙهي جو جيءُ جهري پيو، چپن کي ڏندن جي گهيري ۾ آڻي چڏيائين، پر اونچوگارون روڪڻ سندس وس جي ڳالهه ڪونه هئي. گهڻي پڇ ڳڇ کانپوءِ ڪيس اها خبر وجي پئي ته سندس جگر جو ٽڪرو واپڊا ڪالوني ڄامشوري ۾ لاوارث جي حيثيت سان دفنايل آهي.

شهيد انور عباسي جي تربت ڄامشوري جي ئي حد ۾ آهي جتي ڪيترائي شاگرد روزانو اچي گلن جي ورکا ڪري ويندا آهن. شهيد جڏهن پنهنجي گهر مان آخري دفعو يونيورسٽي پڙهڻ لاءِ آيو هو ته انوقت پنهنجي والد صاحب سان ان ڳالهه تي گهڻو ضد ڪيو هئائين ته، ”ڄامشوري ۾ جڳهه وٺي اتي مستقل طور رهڻ گهرجي.“ جنهن تي سندس والد گهڻي بحث کانپوءِ سندس اها ڳالهه مڃي هئي.

شهيد محمد مٺيل بليدي

دنيا جي انقلابي تحريڪن ۾ شاگردن ۽ پين جو حصو ته گهٽ ڪونهي پر پورهيتن به پاڻ ملهايو آهي. سوويت يونين کان وٺي، چين، ڪيوبا، ويٽنام، بنگال ۽ انگولا جي اڳهاڙن ماڻهن جي انقلابي تحريڪن ۾ به پورهيتن جو مکه ڪردار رهيو آهي. ۽ اهڙن انقلابي تحريڪنم پورهيتن جي سلسلي جي ڪڙي اڃا ٽٽي ڪونهي.

شهيد مٺو بليدي انقلابي سلسلي جي هڪ ڪڙي آهي، جيڪو سلسلو ڪيترن ئي جڳن کان دنيا جي ڌرتيءَ تي هلندو پيو اچي.

شهيد محمد مٺل بليديءَ جو جنم 1953ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جي پٿريلي زمين تي هڪ ڪکائين گهر ۾ ٿيو. سندس وڏا اصل ۾ ڳوٺ صحبت خان بليدي ضلعي جيڪب آباد جا رهندڙ هئا پر پوءِ اهي روزگار جي تلاش ۾ ساڍا چار سو ميل سفر ڪري اچي ڄامشوري رهيا هئا. مٺو بليديءَ جي والد محترم بخش علي بليديءَ کي 1958ع ۾ سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ پٽيوالي جي نوڪري ملي هئي، جنهن سبب هنن هتي اچي مستقل رهائش حاصل ڪئي. مٺو بليديءَ جي پوري پالنا به سنڌ يونيورسٽي جي ڌرتي. تي ٿي ته وري سندس انت ڪانپوءِ به کيس سنڌ يونيورسٽيءَ جي ڌرتيءَ جي ڪک ۽ سمهاريو ويو.

شهيد مٺو بليديءَ کي 1980ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جي هاسٽلز ۾ چوڪيداري ملي هئي. هن پنهنجي زندگيءَ جو گهڻو حصو سنڌي شاگردن جي حفاظت ۽ خدمت ۾ گذاريو هو، پوءِ ڪٿي سندس ان عمل جو سبب پيٽ ۽ پگهار چو نه هجي پر ايترو ضرور ٿيو هوندو ته سنڌ يونيورسٽي جهڙي سياسي تجربي گاهه مان ڪي ڪجهه پرايو ضرور هوندو. چو ته جڏهن ماني ڪٽي پيءُ کي ڏيڻ ايندو هو تڏهن ون يونٽ جي تحريڪ سندس اکين اڳيان گذري هئي تڏهن اڃان سندس عمر 14 سال هئي پر اها عمر اهڙي به ڪونهي جو 4 مارچ جهڙو واقعو وسري وڃي. سندس هوش ۾ ئي اشوڪ کي گم ڪيو ويو، "يوم غيرت" (2 آڪٽوبر) به اڃا کيس چڱي ريت ياد هوندو ۽ سندس اکيناڳيان احسان جي شهيد ٿيڻ کانپوءِ جو منظر ته چٽجي بيٺو هوندو. انهن سيني واقعن سندس ذهن ۾ ضرور قومپرستيءَ جو واس ڏنو هوندو.

مٺو بليدي جي آخري ڏينهن ۾ سندس ڊيوٽي سنڌ يونيورسٽي جي انٽر نيشنل هاسٽل ۾ هوندي هئي، جتان هن هڪ اهڙي سفر جي شروعات ڪئي، جنهن تي ويل اڃا ورياڻي ڪونهن.

شهيد مٺو بليدي 7 آڪٽوبر تي يونيورسٽيءَ جي بس ۾ لاڙڪاڻي اچي رهيو هو ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ بسن تي فوجين فائرنگ ڪئي جنهن جي نتيجي ۾ ڪافي زخمي ٿيا ۽ ڪيترائي پنهنجي ظاهري زندگيءَ وڃائي ويٺا، انهن ۾ مٺو بليدي به شامل هو. مٺو بليدي کي گولي هڻڻ وقت ڪانئس اهو هرگز نه پڇيو ويو ته تون ڇا ڪندو آن، ڪيتر آن، ڪهڙي پارٽيءَ سان واسطو اٿئي؟؟ پر گولي بغير پڇا ڳاڇا مٺوءَ جي سيني ۾ سمائجي وئي هئي. هو به ساڳئي ڏوهه جو ڏوهي هو جنهن ڏوهه ۾ مالڪ جي لبن تان مرڪ ڦري کيس بي ستو ڪيو ويو، انور کي لاوارث ڪري دفنايو ويو هو، ذڪريا کي به گولي هنئي وئي ۽ امان جي اکين کي هميشه لاءِ بند ڪيو ويو هو ۽

اهو مشترڪ ڏوهہ اهو هو تہ اهي سڀ سنڌي هيا، ڪين سنڌ ڌرتي سان محبت هئي ۽ سنڌ جي لڄ جي حفاظت ۽ سنڌ جي حقن جي حاصلات جو وچن ڪيو هيائون.

شهيد مٺو بليديءَ کي ڄامشوري اسٽيشن جي پر ۾ قبرستان ۾ دفنايو ويو. شهيد مٺو بليدي پنهنجي نيم نابين ماءُ جو واحد سهارو هو. سندس پوڙهي ماءُ جون اکيون اڄا در ۾ ٽنگيل آهن تہ ” چاڻ مٺو ايندو ۽ پنهنجي پگهر مان ڪمايل پئسن مان داڻا آڻيندو تہ گهر ۾ لولو پچندو.“ داڻن آڻڻ لاءِ ويل مٺو تہ ڪونہ موٽيو، پر جڏهن مٺوءَ جو بي ستو جسم سندس پوڙهي ماءُ اڳيان رکيو ويو هوندو تہ ان وقت ان ماءُ جي ڪيئن دل ڌڙڪندي هوندي، انجو اندازو صحيح طور تي ڪا ماءُ ئي ڪري سگهي پر ايترو ضرور آهي تہ شهيد مٺوءَ جو روح سنڌ جي شهر شهر ۾ ڳوٺ ڳوٺ ۾ گهر گهر ۾ ۽ گهٽي، گهٽيءَ ۾ وچي رڙيون ڪندو هوندو، تہ اي سنڌيو! ٻڌايو مونکي ڪهڙي ڏوهہ جي سزا ڏني وئي، ڪهڙي سبب مون کان زندگي ڦري وئي ٻڌايو! ڪهڙي گهر مان ڌاڙو هنيو هو؟، مون ڪهڙي ماءُ جو لال ڪٺو هو؟؟ مون ڪهڙي ونيءَ جي ور کي هميشہ لاءِ ٻي جان ڪيو هو؟ مون ڪهڙي پيڻ کان اميدن جو سهارو کسيو هو؟؟ جي نہ تہ پوءِ ٻڌايو منهنجي ماءُ کان مونکي چو ڌار ڪيو ويو؟، منهنجي گهر مان سر جو ڌاڙو چو هنيو ويو، منهنجي ونيءَ کان ور چو جدا ڪيو ويو، منهنجي پيڻ کان اميدن جو سهارو چو کسيو ويو؟؟؟ ٻڌايو، ٻڌايو!؟؟ مونکي هيتري سزا ان ڏوهہ ۾ ڏني وئي آهي تہ مان سنڌي آهيان؟؟؟ ۽ پوءِ انوقت باشعور ذهن جا مالڪ، سچي دل جا وارث ۽ غيرت مند سنڌي مٽي تي هٿ رکي اٿي بيهندا هوندا ۽ چوندا هوندا، ”ها مٺو، توکي ان ڪري ئي ٻي جان بنايو ويو جو تون سنڌي آهين ۽ اهو ڏوهہ اسانجو بہ آهي. پر اڄ اسين توسان، تنهنجي ڪريل رت جو ڦڙي ڦڙي جو قسم کڻي وچن ٿا ڪريون تہ جيسين تنهنجي بزدل قاتلن ۽ انهن زرخريد ديش دروهين کي جيسين دز ۾ نہ ملائيندا سين، تيسين سک جو ساهہ نہ کڻندا سين“

شهيد عبدالمالڪ خشڪ

ڊگهو قد، ويڪرو منهن، ڇاپهين ڏاڙهي، ويڪري ڇاتي ڪليل رنگ، ستل هو بس جي پهرين سيٽ تي، اکيون چمڪيدار ڪليل هيس جڻ منتظر هيس ڪنهن منزل ڪي ڏسڻ لاءِ سڄو سارو رت ۾ ٻڏل هو. رت سندس پاسي مان، ڦوهاري وانگر ٻاهر نڪري رهي هئي. سندس جسم ٿڌو ٿيو بغير ڪنهن ٿوري حرڪت جي پيو هو شايد سندس جسم ۾ جي هيو ئي ڪونه.

پتو پيو عبدالمالڪ خشڪ هو، شاگر هو (پهرين سال) مهراڻ يونيورسٽيءَ جو. متوالو هو سنڌ جي آزاديءَ جو ۽ اهو ئي سبب هو سندس انت جو. هو وڃي رهيو هو پنهنجي ست سان گڏ لاڙڪاڻي موهن جو دڙو سيمينار ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ ٽوڙ ڦاٽڪ وٽ شاگردن سان ڀريل ٻن بسن تي پاڪستاني فوج خودڪار هٿيارن سان حملو ڪيو. اٽڪل چار منٽ گولين جي برسات تي ڪي ئي جسم هميشه لاءِ سرد ٿي ويا ۽ ڪي ئي رت هاڻي حال ۾ زندگي ۽ موت وچ واري ليڪ تي جئندن لاءِ هٿوراڙيون هڻي رهيا هئا. باقي رهيلن جون اکيون ڪو شور مچائيندڙ سمنڊ ٿي پيون هيون جن ۾ اونچونگارن جي گجوڙ سان ڳوڙها ڇوليون هڻي رهيا هئا پنهنجي وڇڙيل ساٿين لاءِ احتجاج ڪندي.

17 آڪٽوبر تي لاڙ جي علائقي ۾ (ڳوٺ درويش تعلقو گهوڙا ٻاڙي ضلعو ٺٽو) ڪنهن گهر ۾ ماءُ هنجون هاري رهي هئي سندس جگر جو ٽڪروجدا ڪيو ويو هو. پينرون پنهنجي ياءُ "مالڪ" لاءِ ماتم ڪري رهيون هيون وٽي ور ور ڏئيپار ڪيدي رهي هئي سندس ور، سندس هينئي جي هار ڪي سندس وجود کان هميشه لاءِ پري ڪيو ويو هو.

عبدالمالڪ خشڪ جو جنم (ڳوٺ درويش تعلقو گهوڙا ٻاڙي ضلعو ٺٽو) ۾ ويهين جون اٺويهه سئو چوهٺ تي ٿيو. شهيد پرائمري تعليم پنهنجي ڳوٺ مان حاصل ڪئي ۽ ميٽرڪ پڻ اتان ڪئي. آخري وقت ۾ شهيد مهراڻ يونيورسٽيءَ ۾ بي- اي (انجنيئرنگ) پڙهي رهيو هو پاڻ ڳچ وقت ڪانوٽي سنڌ جي آزاديءَ جي تحريڪ سان وابسته هو. اسڪول جي وقت کان ئي جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو ميمبر ٿيو.

شهيد مالڪ خشڪ ٺٽي جي انهن حريت پسند ٻارن جي عمل ڪي ورجايو، جن ڪي ارغونن جي دور ۾ ٺٽي جي شهر ۾ رستن تي ٽنگي انڪري شهيد ڪيو ويو جو انهن پارسي ٻولي پڙهڻ کان انڪار ڪيو ۽ لطيف جي ان شعر کي عملي جامو پهرايو ته:

جي تون پارسي سکئين، ته گولو تون غلام،
اجيو تان آبگهري بکيو تان طعام،
ايءَ عامن سندو عام خاصن منجهان نه ٿئين،

انهن معصومن سنڌي ٻوليءَ جي حفاظت ڪندي پنهنجي جان وڃائڻ ڪي ته قبول ڪيو پر ڌارئي ٻولي کي پڙهڻ، غلامي قبول ڪرڻ جي برابر سمجهيو شهيد مالڪ خشڪ کي جيڪڏهن انهن نينگرن جو روح روان سڏجي ته ڪو به وڌاءُ ڪونه ٿيندو.

شهيد مالڪ خشڪ جو هر عمل جيئي سنڌ تحريڪ جي قيادت هيٺ، سنڌ جي آزاديءَ جي مقصد لاءِ وقف ٿيل هو. سندس چوڻ هو ته، "گهڻين زندگين جي عيوض ئي آزادي حاصل ڪري سگهبي، جيڪي ماڻهو

زندگيءَ ڏيڻ کان ڪيٻائين ۽ آزاديءَ جي ڳالهه کي حقيقت ۾ پليل آهن. ”مالڪ خشڪ پنهنجي وچن کي پاڙيو آهي.
هن پنهنجي سر جو نذرانو ڏئي آزاديءَ جي راهه ۾ هلندڙ قافلي کي هڪ قدم اڳتي وڌايو آهي. شهيد جو ازم هماليه کان وڌيڪ اوچو ۽ رڪ کان وڌيڪ مضبوط هو. سندس ازم”جي- ايم ازم“ آهي ۽”جي- ايم ازم“ سنڌ جي سياسي، ثقافتي، جاگرافيائي ۽ اقتصادي آزادي جو پروگرام آهي.مالڪ خشڪ جي سوچ ان شعر جيان پختيءَ بامقصد هئي ته:

جـيل تـه چاهي ڦاهي چـاڙهيو،
ســاڙي چــڏيو پل سيــئي سنڌ.
مورنه مڙنــدس چونــدو رهنــدس،
جيئي سنڌ، جيئي سنڌ، جيئي سنڌ

شهيد مالڪ خشڪ جي پختي ازم ۽ بامقصد ارادي کي ڏسي اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو ته مالڪ گولي لڳڻ وقت به ڪنهن دشمن سپاهيءَ جي اڳيان زندگي لاءِ هٿ ڏگهو ڪو نه ڪيو هوندو پر ان وقت به سندس لبن تي آزاديءَ جا گيت هوندا ۽ دشمن سپاهي جا ڏند ان وقت کٽا ٿي ويا هوندا جڏهن سندس آواز مان اها گونجار پئي هوندي، جيئي سنڌ، جيئي سنڌ.
شهيد مالڪ خشڪ جو لاش ٺٽي شهر ۾ پهتو ته ان وقت سڄي شهر ۾ ماتم متل هو ۽ هر گهر ۾ روڄ ۽ راڙو هو. چڻ هر گهر مان ڪو موڪلائي ويو هو، ۽ انوقت هر گهر جو ”مالڪ“ نڪري رستن تي آزادي جا ڏاڍ جا ڏيل ڏاريندڙ نعرا هڻندي اهو وچن ڪري رهيا هئا ته ”جنهن مقصد لاءِ مالڪ خشڪ کي شهيد ڪيو ويو، جيسين ان مقصد کي ماڻيندا سين سک سان نه ويهندا سين ۽ شهيد مالڪ خشڪ سميت سيني شهيد سنڌين جي رت جو هر ڦڙي جو پلاند وٺندا سين.“
هزارن ماڻهن جي هجوم، شهيد مالڪ خشڪ جي جنازي نماز ۾ شرڪت ڪئي ۽ شهيد جي لاش کي ماتمي گانن بدران قومي تراني سان، سندس ڳوٺ درويش ۾ سپرد خاڪ ڪيو ويو.

شهيد امير علي شاهه

17، آڪٽوبر سنڌي ڪيلنڊر ۾ قومي ڏينهن جي حيثيت حاصل ڪري ورتي آهي. 17 آڪٽوبر 1984ع تي ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ اسان کان مان الله وسطڙو، انور علي عباسي، مالڪ خشڪ، ذڪريا ميمڻ ۽ منو بليدي ڪسيا ويا هئا. سنڌي ماڻهن جي من تان اها مونجهه ئي ڪونه لٿي هئي، اجا سنڌي ڀينرن جي ڳلن تان ڳوڙهن جا نشان ئي نه ڊٺا هئا ته وري 17 آڪٽوبر 1985ع تي گورنمينٽ ڊگري ڪاليج لاڙڪاڻي پرسان، نظر ڦاٽڪ وٽ اسان کان امير علي شاهه جدا ڪيو ويو.

17 آڪٽوبر 1985ع تي سڄي سنڌ ۾ ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ قومپرستن تي ٿيل قاتلانه حملي خلاف ڪارو ڏينهن ملهايو ويو هو. سڄي سنڌ ۾ جيئي سنڌ تحريڪ جي سڏ تي، ماڻهو پاڻهن سان ڪاريون پٽيون ڳچين ۾ اجرڪن جا ڪفن وجهي ۽ هٿن ۾ ڳاڙها جهنڊا کڻي رستن تي نڪري آيا هئا. سندن گهر هئي ته ٽوڙهي ڦاٽڪ وٽ ٿيل شهيدن جي قاتلن کي ڦاهيون ڏنيون وڃن، گرفتار جيئي سنڌ جي ڪارڪنن کي آزاد ڪيو وڃي سڄي سنڌ جي ٽريفڪ بند هئي، رستن تي فوج،نيم فوجي دستا ۽ پوليس گشت ڪري رهي هئي. ۽ ڪنڊ ڪڙڇ ۾ انقلابي نعرا گونجي رهيا هئا.

ان ئي ڪاري ڏينهن تي ڊگري ڪاليج لاڙڪاڻي جي شاگردن، شاگرد برادري سان ناتو نڀائڻ واسطي جلسو ڪيو ۽ پرامن جلوس ڪڍيو. جلوس جڏهن ريلوي پٽڙيءَ تي ريل روڪائڻ ڪانپوءِ پر امن طور واپس وري رهيو هو ته مٿس ايس پي (لاڙڪاڻي) جي قيادت ۾ پوليس فائرنگ ڪئي جنهنجي نتيجي ۾امير علي شاهه ۽ ٻيا گهڻا شاگرد زخمي ٿي پيا.

شهيد امير علي شاهه جو جنم، تاريخ 14 جولاءِ 1928ع تي ڳوٺ چوڏيري، تعلقو وارهه ضلعي لاڙڪاڻي ۾ ٿيو سندس والد بزرگوار محترم امانعلي شاهه اصلي چوڏيري جو رهاڪو آهي ۽ حڪمت سبب تر ۾ چاتل سڃاتل شخصيتن ۾ شامل آهي امير علي شاهه ابتدائي تعليم آبائي ڳوٺ مان حاصل ڪئي ۽ گورنمينٽ هاءِ اسڪول وڳڻ مان اٺين جماعت پاس ڪئي.

شهيد امير علي شاهه شروع کان وٺي قومپرست خيالن جو مالڪ هو. اهوئي سبب آهي جو هن سنڌ جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪندڙ تنظيم جيئي سنڌ ۾ شموليت ڪئي ۽ سنڌ جي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ حصو ورتو.

امير علي شاهه کي زخمي ٿيڻ ڪانپوءِ چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج هاسپيٽل ۾ داخل ڪيو ويو جتي سندس ست آپريشن ٿيون. ڪيس جڏهن به هوش پئي آيو ته پاڻ حوصلي افزا ڳالهيون پئي ڪيائي.17 آڪٽوبر تي جڏهن گهران نڪري رهيو هو ته ڪيس چيو ويو ته تڙ ڪري پوءِ ٻاهر وڃجو. تڏهن به پاڻ چيو هيائين ته "اج غم جو ڏينهن آهي. اڄ منهنجي ڀائرن تي گوليون وسايون ويون هيون اڄ آءٌ تڙ نه ڪندس" ان کان هڪ ڏينهن اڳ پنهنجي هڪ عزيز نياز شاهه کي سمجهائيندي چيو هيائين ته "انسان جي تخليق بامقصد آهي ته پوءِ زندگي به بامقصد گذارڻ گهرجي آءٌ بستري جي موت نه پر سنڌ جي آزادي لاءِ وڙهندي مرندس."

اميد ئي هڪ اهڙي شيءِ آهي جنهن جي سهاري زندگي گذاري سگهجي ٿي. پوءِ ڪي انسان اميد جي خواب جي تعبير ڏسڻ لاءِ ڏينهن راتيون گهاريندا آهن ته ڪي وري پر اميد تي ان مان مزا ماڻيندا آهن. پر امير علي

شاهه اهڙو انسان جنهن کي منزل ماڻڻ کانپوءِ هتي گذارڻو ڪو نه پيو. امير علي شاهه کي وڌيڪ علاج لاءِ ڪراچي نيو پئي ويو ته رستي ۾ سندس جسم کان ساهه جدائي ڪري هميشه لاءِ هليو ويو.

شهيد امير علي شاهه جو ٻالڪپڻ سندس آبائي ڳوٺ ۾ ئي گذريو پر ٽورن سالن کان وٺي اچي لاڙڪاڻي ۾ رهيو هو. شهيد ننڍپڻ کان وٺي ذهين ۽ قوت هوندو هو. هو ننڍي عمر ۾ وڏي سوچ جو مالڪ هو. سندس سوچ جون سرحدن، سندس گهر يا ذات تائين محدود ڪونه هيون سنڌ ۽ سنڌين تي ڌارين جي تسلط امير علي شاهه کي قومپرست بنائي ڇڏيو هو. هن پنهنجي زندگي ذهني ڪاوشن تحت هڪ مقصد کي ارپي ڇڏي اهو مقصد هو، سنڌ جي سياسي، جاگرافيائي، ثقافتي آزادي سندس مقصد هو ته سنڌ جون سڀ زمينون سنڌي ماڻهن وٽ هجن. سنڌ جا ڪارخانا سنڌين جي حوالي هجن. ڪو به لانگ بوٽ جهانگيرن جي جهوپڙن کي ڊاهي نه سگهي، ڪا به ارهي اک ڪنهن سنڌي ناريءَ ڏانهن نه کڄي ۽ پوءِ ڪو به سنڌي ماڻهو پنهنجي پيٽ پرڻ لاءِ ٻئي اڳيان هٿ نه ٽنگي اهوئي سندس مقصد هو جنهن سبب هن سيد سنڌ جي عزت ۽ بقا لاءِ قومي تحريڪ ۾ حصو ورتو.

شهيد امير علي شاهه قومي ڪارڪن سان گڏ هڪ سماجي ڪارڪن پڻ هو. سندس دل غريبن جي محبت سان پريل هوندي هئي.ڏک سک ۾ ڳوٺ ۽ ٻين ڇاڻو سڃاڻو غريبن جو ڀاڱي ڀائيوار پيو ٿيندو هو.

شهيد جا ٻيا ٻه ڀائر به آهن جن جا نالا اصغر علي شاهه ۽ اڪبر علي شاهه آهن. سندس ٻين ڀائرن کي به سنڌ تي پنجاب جي ٽيندڙ ظالم انتها پسند قومپرست بنائي ڇڏيو آهي.

شديد زخم ۽ جسماني هيٺائي امير علي شاهه کي ذهني طور هيٺو ڪري ڪونه سگهيا.اسپتال ۾ جڏهن به ڪو دوست ساٿس ملڻ ٿي ويو ته هو سندس زخم ڏسي روئي ٿي ويٺو پر جڏهن به امير هوش ۾ ٿي آيو ته دوستن ۽ عزيزن کي همٿائيندي ائين پئي چيائين، "آءٌ امير آهيان ۽ اميرن جا ڀائر گهٻرائيندا ناهن" امير علي شاهه مالي طور تي ته امير ڪو نه هو پر اها حقيقت آهي امير دليءَ ذهني طور تي امير هو. سندس ذهن آزاديءَ جي نظريي سان سرشار هو. ۽ جيڪي ذهن نظريي سان مالا مال هوندا آهن اهي ذهن ڪڏهن به ڪنهن جبر جي اڳيان جهڪندا ناهن، هيٺا ناهن ٿيندا پر هميشه اڏول ۽ امير هوندا آهن.

جڏهن امير علي شاهه جي همت، شجاعت، سچائي ۽ بهادريءَ تي سوچجي ٿو ته ائين ٿو لڳي ڄڻ نظر ڦاٽڪ وٽ هو سو هتن ۾ ٽڪر ڪٽي به ڌارين جي توبن سان مقابلو ڪندو هجي ۽ سندس زبان مان اها گجگوڙ اٿندو هجي، "مرويسون پر سنڌ نه ڏيسون."

امير علي شاهه زخمي ٿيڻ کان صرف ٻه ڏينهن اڳ ۾، گهر ۾ چيو هو ته، "اهڙو موت ئي ڪهڙو جو ڪو به ياد ڪرڻ لاءِ تيار نه هجي. مان اهڙي موت مرندس جو مون کي هر ماڻهو ياد ڪندو."

اها هڪ حقيقت آهي ته ههڙن حالتن ۾ امير علي شاهه کي ڪو ناهل، بي ادب ۽ ديش دروهي ئي وساري سگهي ٿو باقي اهل انسان، با ادب ماڻهو ۽ ديش پريمين وٽ امير علي شاهه جي اهڙي ئي حيثيت آهي جهڙي هيمون ڪالاڻي، دودي سومري دولهه دريا خان ۽ هوشو شيديءَ جي آهي. امير جي موت امير کي امر بنائي ڇڏيو آهي. امير آزاديءَ لاءِ سر جي قرباني ڏئي تاريخ جا ورق والاري ڇڏيا آهن، اڄ امير اونداهيءَ ڌرتيءَ تي اهو ڏيئو ٻنجي چڪو آهي جنهن جي لاءِ آزاديءَ جو پيغام آهي.

شهيد ذڪريا ميمڻ

17آڪٽوبر 1984ع تي ٽوڙي ڦاٽڪ وٽ جڏهن شاگردن سان ڀريل بسن تي فوج فائرنگ ڪئي، تڏهن ڪيترن کي گوليون لڳيون هيون ۽ ڪافي ته زندگيءَ جي آخري حد به ٽپي چڪا هئا.ان ڏينهن هر گهر ۽ ميدان ماتم ڪدو بنجي ويو هو، ان ڏينهن تي سنڌ جي خونريز تاريخ ۾ هڪ باب جو اضافو ٿيو هو. سنڌ جي سرويچن سر ڏيڻ ته قبوليو هو پر سر جهڪائڻ هرگز نه قبوليو ۽ انهن سورهيه سرويچن ۾ شهيد ذڪريا ميمڻ به شامل آهي.

شهيد ذڪريا ميمڻ جوجنم 1960ع ۾ ٺٽي ضلعي جي ڳوٺ دڙي ۾ ٿيو. پاڻ پرائمري تعليم دڙي مان ئي حاصل ڪئي ۽ ميٽرڪ 1977ع ۾ ماڊل اسڪول حيدرآباد ۾ ڪئي. 1980ع ۾ مهراڻ يونيورسٽيءَ ۾ انجنيئرنگ جي ڪورس ۾ داخلا ورتي.

ٺٽي ضلعي جي، سنڌ جي تاريخ ۾، هر دور ۾ اهميت رهي آهي. ان ئي ضلعي ۾، غلام مصطفيٰ ميمڻ (مرحوم) جي گهر ۾ ذڪريا جهڙي قومپرست جي جنم ۽ پرورش ڪي تاريخ جو ورجاءُ چئجي يا حالتن جي تقاضا، پر اهو ضرور چئبو ته ننڍ پڻ کانوئي ذڪريا جي ذهن ۽ دل کي دولهه دريا خان جي دليري ۽ مخدوم بلاول جي قومپرستي واس ڏئي ڇڏيو هو.

شهيد ذڪريا ميمڻ قومپرست جماعت ۾ رڪن سازي ڪرائي باقائدا ڪم تڏهن شروع ڪيو جڏهن هن چامشوري جي پٿريليءَ ڌرتيءَ تي اچي، تڏڙي هير ۾ هلندڙ ڌارين جا تير سنڌي ماٺهن جي سينن ۾ چيندا ڏٺا.

1980ع ۾ مهراڻ يونيورسٽيءَ ۾ پهريون قدم رکڻ سان ئي شهيد ذڪريا ميمڻ چڻ ته عملي سياست جي شروعات ڪري چڪو هو. هي باشعور نوجوان سچي جذبي ۽ سٺي ذهن جو مالڪ هو- هن جي دل ۾ غيرن لاءِ نفرت ۽ پنهنجن لاءِ محبت گهر ڪري وئي هئي. سندس هر عمل مان قومرپستيءَ جي خوشبوءِ ايندي هئي.

جڏهن 1981ع ۾ زبيده گرلس ڪاليج ۽ ان جي هاسٽل ۾ پنجابي غنڊن گهڙي سنڌي شاگرديائين کان سامان ڦريو هو ۽ سندن بيحرمتي ڪئي هئي، تڏهن جيئي سنڌ اسٽوڊنس فيڊريشن سنڌ جي سيني ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ پنجابين کي علائقه غير قرار ڏنو هو. جنهن تي پوءِ تقريباً سيني ادارن ۾ عمل ڪيو ويو. قومپرست پنهنجا جوهر ڏيکاريا هيا ۽ مهراڻ يونيورسٽي ۾ ان تنظيمي حڪم کي پايه تڪميل تي پهچائڻ واري عمل ۾ شهيد زڪريا ميمڻ جوبه وڏو حصو هو. انڪري کيس مهراڻ يونيورسٽي مان هميشه لاءِ ريسٽيڪيٽ ڪيو ويو ۽ سندس گرفتاريءَ جا احڪام جاري ڪيا ويا. ان پيري 35 سنڌي شاگردن کي تعليم کان محروم ڪيو ويو هو ۽ کين اشتهاري ڏوهاري قرار ڏنو ويو هو. جن مان ڪجهه گرفتار ٿيا ۽ ڪجهه گورنمينٽ ۽ اداري جي انتظاميه جي گهٽي ڪوشش جي باوجود به گرفتار ٿي نه سگهيا. گرفتاري جا وارنٽ ۽ ريسٽيڪيشن جا احڪام ذڪريا ميمڻ جي راهه ۾ رڪاوٽ نه بنجي سگهيا ۽ هن اڌو انسان پنهنجن ابن ڏاڏن جي روايت قائم رکندي پنهنجي عمل کي تيز تر ڪيو. هن جي وڏن هن کي تنظيم کان پري ڪرڻ خاطر کيس ماستري وٺي ڏني پر هن قومپرست اتي به پنهنجي قومي ڪم کي نه وساريو ۽ اتي به شاگردن کي ڌارين جي ظلمن کان آگاهه ڪدو رهيو. اها نوڪري کيس سجاول ۾ ملي هئي، هي، اُهي ڏينهن هيا جڏهن ذڪريا کي هڪ ڏينهن سجاول کان ٺٽي وڃڻ پوندو هيو ۽ ٻئي ڏينهن حيدر آباد اچڻو پوندو هو. ذڪريا تي اهي گهرو پابنديون به کيس گهٽو مصروف رکڻ خاطر رکيون ويون هيون. پر هي نوجوان هڪ ڏينهن اڳ حيدرآباد، سجاول ۽ ٺٽي وچ ۾ سيني بس اسٽاپن تي ڪچهرين جا وقت مقرر ڪري ڇڏيندو هو ۽ پوءِ ٻئي ڏينهن اسڪول کان موٽندي هر اسٽاپ تي دوستن کي گڏريل ۽ موجوده حالتن

تي سمجهاڻيون ڏيندو هو. شهيد آڪٽوبر جي منجهند جو سوا ٽين بجي ذڪريا جي شهادت ڪانپوءِ رات جو دير سان ايل- ايم- سي جي هاسپيٽل ۾ سندس لاش آندو ويو جتي انجو پوسٽ مارٽم ٿيو ۽ 18 تاريخ تي وڏين تڪليفن ڪانپوءِ ذڪريا جي وارثن، فوجين ڪان لاش هٿ ڪري سندس آبائي ڳوٺ دڙي ضلعي ٺٽي ۾ دفنايو ويو.

شهيد جادل منگي

نوٽ:-
شهيد جادل منگيءَ تي لکيل هيءُ تاثر مون وٽ موجود هو.
سوچيم جي هن ڪتاب ۾ ٻين شهيدن سان گڏ شهيد جادل
منگي جي به ڪجهه تاريخ سهيڙجي وڃي ته بهتر ٿيندو.

ليکڪ

1985ع جي چار مارچ جو ڏينهن هو. ريل ۾ هڪ ٻئي جي آمهون سامهون ويٺا هئا سون. هڪ ٻئي سان سڃاڻپ ڪونه هئي. هنجي هڪ هٿ ۾ پرس ۽ ڪتاب هو، مائو ڪيپ پاتل هيس. ظاهري طور به باوقار شخص پئي لڳو، مون سمجهيو هو ته ڪو گورنمينٽ ملازم آهي جو ڊيوٽيءَ تان موٽيو آهي. هو خاموش ويٺو ئي رهيو هو گاڏي ۾ ٻين جي ڳالهين کي سنجيدگيءَ سان ٻڌائين پئي ۽ ڪنهن ڪنهن ويل سندس چپن تي مرڪ تري پئي آئي. پڇڻ تي ٻڌايائين ته هو سنڌ يونيورسٽي خيرپور ڪيمپس جو شاگرد آهي. جهٽ کان پوءِ هڪ آنن وڪڻڻ وارو هوڪا ڏيندو پئي آيو، چئي، ”انڊي والا، انڊي والا.“ انوقت چڻ بجليءَ جي رو سندس جسم ۾ گهمي وئي هجي، هن آنن واري کي سڏي پڇيو، ”ڪير آهين؟“، ”سولنگي“ آنن واري وراڻيو، ”سنڌي آهين يا پنجابي؟“ ”سنڌي“ ان وقت هي اجا به وڌي ڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو، چيائين، ”اڙي دپي ۾ به ڏسين تو ته سڀ سنڌي ويٺا آهن. پوءِ سنڌيءَ ۾ هوڪو ڏيندي ڀرو ٿو چڙهي؟“ آنن وارو غلطي تسليم ڪري، ”آنن وارو آنن وارو“ هوڪا ڏيندو پئي دپي ۾ ٽپي ويو.ايتري ۾ بادهه اسٽيشن اچي وئي مان هيٺ لٿس، هي به ٽڪرين وکون کڻندو مون کان اڳ نڪري ويو. مون دل ئي دل ۾ چيو، ”نيٽ قومپرست ٿو لڳي.“ ان ڏينهن 4 مارچ جي سلسلي ۾ بادهه ۾ جلسو منعقد ڪيو ويو هو شام جو اتي وڃڻو هو. اسٽيج سيڪريٽري صدارت جي ڪرسي والارڻ لاءِ جادل منگيءَ کي دعوت ڏني. ڏٺم ته ساڳيو ئي ريل وارو نوجوان هو فرق صرف ايترو هو ته مائو ڪيپ جي بدران مٿي ۾ ڳاڙهي پٽ جي ٽوپي هيس. مون کي به سڏي سندس پر ۾ ويهاريو ويو. مرڪي چيو هئائين، ”ڏسون ڪيستائين گڏ ٿا هلون!“ جڏهن تقرير لاءِ ڊائيس تي اچي بيٺو هو ته ائين پئي ڀانيم چڻ ڪو شينهن گجندو هجي، سندس لفظ لفظ ۾ مٺيا هئي ۽ اکر اکر ۾ سنڌ سان محبت مڙهيل هئي. سندس دل اٿاهه سمنڊ جيان اٿلي پئي هئي ۽ هو آزادي جو سبق ڏئي رهيو هو، ٻڌائي رهيو هو سنڌ تي ٿيندڙ اهي ظلم جيڪي سنڌين خلاف اجا تائين ٿيندا رهن ٿا. هن جي گجندڙ آواز ڀنڊال ۾ ويٺل نوجوان جي جذبن کي جواني بخشي هئي ۽ ائين پيو لڳي ته گهڙي گهڙي ڀنڊال ۾ ويٺل نوجوان تاڙين جي گونجار ۾ سندس گفتار سان اتفاق ڪندي اقرار ڪندا هجن. ته:

ڪنهن جو هنيانءُ چندن سان ٺاري،
ڪنهنجي دل دڙڪـــن ســـان ڏاري

ڪڪرن وانگر گجندا گجندا ويندا وسندا وسندا سين
آزادي يا موت پنهي مان هڪڙو ماڳ اسانجو آ
جنهن ۾ سڏيو ان ڏانهن ڊڪندا ڊڪندا ويندا سين

شهيد جادل منگيءَ جو جنم پهرين آگسٽ 1958ع تي سندس آبائي ڳوٺ سچڻ مهيسر لڳ پير جي ڳوٺ ضلعي خيرپور ميرس ۾ ٿيو. تڏهن سنڌ جي ڌرتيءَ ۽ سنڌي ماڻهن تي ”ون يونٽ“ جي نالي سان قهر قانون نافذ ٿيل هئا. شهيد جادل منگي جي سچي عمر ۾ جيڪي ويل سنڌي ويچارن تي وهيا هئا تن سندس ذهن تي گهڻو اثر ڇڏيو هو، سنڌ ۾ ڌارين جي بيٺڪيت، سنڌ جي زمينن تي قبضن، سنڌ جي نوڪرين تي قبضن، سنڌ جي ڪارخانن تي قبضن، سنڌ جي تعليم تي قبضن ۽ سنڌ جي لچن تي حملن ڪيس ذهني طور تي ڪنهن وڏي انقلاب لاءِ آماده ڪيو هو: اهڙو انقلاب جنهن جي اچڻ سان ڪو به ڌاريو سنڌ جي ڌرتيءَ تي ڌاڙا هڻي نه سگهي، ڪو به لانگ بوٽ سنڌي مارن جا لوڙها لتاڙي نه سگهي، ڪو به ڌاريو سنڌي ماڻهن جي نوڪرين تي قبضو نه ڪري سگهي، ڪو به ڌاريو ماڻهون سنڌ جي ڪارخاني ۾ قدم نه رکي سگهي، ڪو به سنڌي ماڻهو روزگار لاءِ واجهائيندو نه وتي، ڪو به سنڌي هاري ان داڻي جو ڪنهن اڳيان محتاج نه هجي، ڪو به معذور سنڌي ڪنهن جي اڳيان هٿ نه ٽنگي، سنڌي ماڻهو پنهنجي پني ۽ وڻيءَ جا پاڻ محافظ هجن، سنڌ تي ڪو به ڌاريو حڪمراني ڪري نه سگهي. انهن سيني ڳالهين جو حل شهيد جادل منگي جيئي سنڌ جي پروگرام ۾ ڏسي جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن ۾ شموليت ڪئي. پاڻ 1977ع ۾ جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو رجسٽرڊ ميمبر ٿيو هو. 1978ع ۾ ميٽرڪ پاسڪري سپريئر سائنس ڪاليج ۾ داخلا ورتائين. پاڻ سپريئر سائنس ڪاليج ۽ خير پور ضلعي جو صدر به رهي چڪو هو ۽ پوءِ انٽر پاس ڪرڻ کان پوءِ سنڌ يونيورسٽي خيرپور ڪيمپس جو جنرل سيڪريٽري به چونڊيو.

جادل منگي سنڌ جو سچو عاشق هو ۽ جڏهن به هن ڪنهن ڌاري جي اک سنڌ جي ڌرتيءَ تي ڪنيل ڏٺي ته ان وقت سندس ذهن ۽ دل ۾ باهه پڙڪو ٿي ڏنو هوسنڌي قوم جو بهادر ۽ بي باڪ سپوت هو ۽ هنجي سوچ ۽ هر عمل سنڌ تي ڌارين جي ڏاڪ ختم ڪرڻ جي منصوبي تحت هوندا هئا.

هڪ دفعي ڪيس خبر پئي ته سنڌ دشمن ۽ پنجاب جي هڪ ايجنٽ تنظيم پنجاب جي خوشنودگي حاصل ڪرڻ لاءِ منصوبو ٺاهيو آهي ته سنڌ يونيورسٽي تي مسلح حملو ڪري قومپرستن جي طاقت کي ڌڪ رسايو وڃي، معلوم ٿيڻ تي نه صرف هڪدم قومپرستن کي مطلع ڪيائين پر ان ڏکيئي مرحلي ۾ پاڻ به اڃي ساٿين جي سٽ ۾ سهيڙيو ان ئي دفعي ڪنهن قومي ڪم ڪندي هڪ حادثي ۾ سندس مٿي ۽ منهن جي کل سڙي ويئي هيس ۽ سندس هڪ هٿ پورو سڙي ويو هو. اهو وقت جادل لاءِ تمام اذيتناڪ هو، ڪو به ڊاڪٽر سندس علاج ڪرڻ لاءِ تيار ڪونه هو اهي گورنمينٽ جي ڌمر کان ڊنا پئي. انوقت به جادل تڪليفن جو بهادريءَ سان مقابلو ڪيو هو. جڏهن وڃي ڪيس مٿان بيهي همت ڏيارڻ جوڳا لفظ ڳالهايا هيم ته مرڪي مون ڏانهن ڏسندي چيو هيئن، ”هي ته اجا منهن جي کل ۽ هٿ سڙي ويو پر جي سنڌ جي بقا لاءِ وڙهندي پورو جسم به سڙي رک ٿي وڃي ته منهنجي مٽي جو ذرو ذرو ”جيئي سنڌ، جيئي سنڌ چوندو.“ شهيد کي مون هميشه بهادر، سچو، سمجهدار، برجستو ۽ مخلص ڏٺو. هن وٽ سنڌ ۽ سنڌي قوم جي مفادن کان وڌيڪ ڪو به مفاد ڪو نه هو.

4 اپريل 1986ع هو. مرحوم پٽي جي وفات جو ڏينهن هو. ان ڏينهن تي پنجاب جي هڪ رٽائرڊ جنرل ٽڪا خان (جنهن 1972ع ۾ بولين واري هنگامي ۾ چيو هو ته، ”اسان کي سنڌ جي ڌرتي گهرجي ماڻهو نه گهرجن. پوري سنڌ کي 4 ڪلاڪن ۾ ختم ڪري سگهان ٿو“) ڳڙهي خدا بخش پٽو ۾ تقرير ڪندي چيو هو ته، اسان پنجاب وارن کي يقين ڪونهي ته سنڌ جا ماڻهو ڪيتري قدر پنجاب سان سچا آهن. پنجاب ڪنهن به تحريڪ ۾ تيستائين ڀرپور حصو نه وٺندو جيستائين سنڌ ۾ سنڌوديش جي لاءِ تحريڪ هلائيندڙن کي بلڪل ڪچليو نه

ويندو ۽ سنڌ پي پي کي گهرجي تہ اڳ ۾ جيئي سنڌ جو وجود ختم ڪجي.“ ٽيهہ لک بنگالين جي قاتل ۽ ڏهہ لک بنگالي عورتن جي عصمت لٽيندڙ پنجابي جنرل ٽڪا جي چوڻ تي 15 اپريل تي نام نهاد جمهوريت جا هوڪا ڏيندڙن پن سون جي نفريءَ ۾ مسلح ٿي چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج تي حملو ڪيو جنهن ۾ ڪافي معصوم سنڌي شاگرد زخمي ٿيا هئا. (هن جهيڙي ۾ پنجاب کان آيل غنڊا بہ ساڻ هين) جڏهن جادل منگيءَ کي اها خبر پئي تہ هڪ دم ان ڏکئي وقت ۾ دوستن سان اچي گڏيو ۽ آخري وقت تائين پنجابي ڪتن ۽ ان جي چاڙتن سان وڙهندو رهيو. هڪ دفعي چيو هئائين، ”مون پنهنجي زندگي سنڌ جي آزاديءَ کي ارپي ڇڏي آهي. منزل ڏانهن سرندي سرندي جي راهہ ۾مري بہ ويس تہ پاڻ کي امر پائيندس.“

ٻارهين جولاءِ 1986ع تي جڏهن پڙهو هيم تہ جادل منگي شهيد ٿي ويو تہ اکين اڳيان اوندهہ اچي وئي ۽ يقين نہ پئي آيو تہ ڪو آزديءَ لاءِ وڙهندڙ جادل بہ مري سگهي ٿو. جادل منگي ڪو هڪ فرد ڪو نہ هو جو مري سگهي، جادل هڪ تحريڪ جو حصو هو ان سلسلي جي هڪ ڪڙي هو جيڪو سلسلو ڪڏهن بہ ختم ٿي نٿو سگهي. سچ چيو هو جادل تہ، ”جي راهہ ۾ مري بہ ويس تہ پاڻ کي امر پائيندس.“ جادل ڪڏهن بہ مري نٿو سگهي. جيستائين بہ سنڌي مائرون ٻچا ڄڻينديون رهنديون ۽ جيستائين سنڌ جي سياويڪ ڌرتي تي ڪو هڪ جيءُ بہ زنده آهي تيستائين جادل منگيءَ جو نانءُ زنده رهندو. جادل منگي سنڌ جي تاريخ جو ورق آهي. تاريخون ڪڏهن بہ ختم ناهن ٿي سگهنديون. شهيد جادل منگيءَ کي 12 جولاءِ 1986ع تي خيرپور چوڪ وٽ سپاف جي غنڊن گوليون هڻي شهيد ڪيو هو.

شهيد جادل منگي امر آهي. هو هميشہ زندهہ رهندو سنڌ جي تاريخ ۾ جت هوشو، هيمو، دولهہ ۽ دودو آهي اتي نائومل، چينسر ۽ قاضي قاضن بہ آهي. پر فرق ايترو آهي تہ هوشو، هيمو جي هميشہ دولدهہ ۽ دودي جي دليري ۽ غيرت کي اڄ بہ سنڌي ماڻهو سلام ٺاڪن ۽ جڏهن ڪو چنيسر، نائومل ۽ قاضي قاضن جهڙن جو نالو ٿو وٺي تہ غداريءَ جي بوءِ ۽ ان لاءِ نفرت ذهن تي تريو اچي.